

Sait Çetinođlu – Bote 1915: Turabdin’de Süryani Soykırımı ve Direniş

Posted on 29/04/2023

Peder Abraham Garis’in *Bote, 13 günlük Cehennem, Süryani Köyünde 1915 Mezalimi* başlıklı Mikro bir Soykırım incelemesi, Turabdin’deki Soykırım sürecinin birçok katliamdan biri olan Bote (Bardakçı) Köyündeki Süryanilerin direniş ve katliamının ayrıntılı bir incelemesi olmakla birlikte, aynı zamanda 1915 Soykırım sürecinde Süryanilerin çoğunluk olduğu tarihi topraklarından Midyat’taki süreci de kapsayan bir çalışmadır.

Editör Yasemin Gedik’in incelemeye kolay okunabilirlik ve anlaşılabilirlik açısından bir başka çehre vermesinin yanında, sunuş yazısıyla da Soykırım ve incelemeye dair değerlendirmesi çalışmaya ayrı bir anlam katmıştır.

Editör Gedik, Peder Garis’in incelemesini bir anıt çalışma olarak nitelemiştir. Garis’in *yıllar boyunca derlediği anılardan hareketle Bote soykırımını masaya yatırarak otopsi yapar gibi didik inceledi ve inanılması neredeyse imkânsız bu korkunç vahşeti tüm detaylarıyla gözler önüne sermeyi başardı.*

Köyün tarihinden sosyolojik yapısına, 7-20 Temmuz tarihleri arasında 13 gün süren kuşatma ve katliam sürecinin aşamalarından katillerin ve kurtarıcılarının kimler olduğuna, el konulan kadın ve çocuklardan soykırımdan kurtulanların daha sonra neler yaşadıklarına varıncaya kadar hiçbir detayı atlamadan inşa etti anıtını.

Evet, bu kitap, “Ben din adamıyım, benim halkıma bunları yapanları affediyorum. Bir din adamı olarak benim görevim affetmek. Onun için tarafsız yazmaya çalıştım,” diyen Peder Abraham Garis tarafından, Bote’nin barbarca katledilen mezarsız kurbanlarının anısını canlı

tutmak ve hayatta kalanların acılarına tercüman olmak için titizlikle inşa edilmiş bir anıttır. Sözleriyle Peder Garis'in incelemesini okurlarına takdim eder.

Peder Garis önsözünde son derece mütevazıdır. İncelemesinde hakikatin yanında durduğunu da mütevazı bir cümle ile ifade eder: *Bote soykırımının tüm detaylarıyla ele alınmaya çalışıldığı bu kitap, Türkleri de, Kürtleri de ilgilendirdiği düşünüldüğü için Türkçe olarak yazılmıştır. Hayatlarını doğruluğa adanmış insanların onuruna yakışır bir şekilde bu kitapta sadece gerçeklere yer vermeye dikkat edilmiştir.* Kitabın Türkçede okunmasının anlayan için ayrı bir anlamının olduğunun altını çizmek gerekir. Süryanilerin sustuğuna bakmayın kendilerinin ve diğer Hristiyanlar başlarına geleni zaten biliyorlar.

Peder Abraham Garis, Coğrafyada yaşanan Soykırımların bir parçası olan Bote Köyünün tüyler ürpertici hikayesini kısaca özetleyerek, Soykırım sürecini safhalar halinde ayrıntılandırmıştır: *Bote soykırımı eyleminin gelişim süreci apaçıktı. Askerler ile Kürt aşiret adamlarının saldırısından kurtulmak için köy kilisesine sığınan 1500'eyakın Hıristiyan, temmuz ayının kavurucu sıcağında ve çok dar bir mekân içinde 13 gün boyunca kısıtılmış, çoğunluğu çocuklardan oluşan bu büyük insan kitlesi susuzluktan, açlıktan, ıstıraptan, sefaletten kırılmış, mahvolmuştur. Amansız bir hayatta kalma mücadelesine giren halk hiçbir yerden yardım eli görmemiştir; cılız savunmaları ise halkın yüzde sekseninin katledilmesi gibi müthiş bir trajediyle bitmiş ve köy eşi görülmemiş bir yıkıma uğramıştır Bir zamanlar insanlarıyla birlikte cıvıl cıvıl olan köy, soykırımdan sonra sahiplerini kaybetmiş, bir harabeye ve cehenneme dönmüştür. Kaleme aldığımız bu satırlar o mağdur insanların tüyler ürpertici hikâyesinin sadece bir parçasıdır.*

Peder Garis'in ayrıntılı çalışması, *Bote köyü, Soykırım öncesi yaşananlar, Kuşatma "13 günlük cehennem", 9 etaplı katliam süreci ve katliamın bilançosunun çıkarıldığı Büyük katliam, Civar yerleşim yerlerindeki katliamlar, Soykırımdan kurtulanların kısa hikayeleri, Bote Katliamında roller ve Köye dönüş-soğuk soykırım olmak üzere 8 bölüm olarak düzenlenmiştir.*

Anıt çalışma Süryanilerin kayıp tarihindeki boşluklardan birini doldurmuştur. Bote Soykırımını yanında bölgedeki katliamları listeleterek her birini ayrıntılı özetlemiştir. Ayrıca tekil işkencelere, cinayetlere ve katliamlara da dikkat çekip tarihe ışık tuttuğunu söyleyebiliriz.

Bir ruhaninin *kılı kırk yaran* çalışması olarak, tekil ve toplu katliamların faileri sayılırken, erdemli kişiler de unutulmamış ayrıca listelenmiştir. Zira yazar hakikatin yanında durmaktadır.

Peder Garis, günümüzde de Bote Soykırımını gerçeğinin Kürtlerden oluşan köy sakinleri tarafından inkâr edilmediğini, Zira, Soykırımını binlerce insan şahitliği altında gerçekleştirmişlerdir. Bedr süreci kısaca özetleyerek Bir soru sorar; *1500'e yakın Hıristiyan "mağdur", 25'i asker olmak üzere 800-900'e yakın Kürt ve Türk Müslüman da ya "fail" ya da "görgü şahidi" sıfatıyla soykırıma şahitlik etmiştir. Köy kilisesine sığınan 1500'e yakın Hıristiyan'dan sadece 246'sı kurtulmuştur. Diğer Hıristiyan yerleşim yerlerinde olduğu gibi, Bote'de de saldırganlar kiliseye sığınmış olan Hıristiyanların hepsini yok etmek istiyordu. Hıristiyanların kendilerini savunacak gücü yoktu. Devlet on üç gün boyunca kısıtlanmış Hıristiyan ahaliyi saldırganların elinden kurtarmak için hiçbir şey yapmıyordu. Bilakis orada hazır bulunan askerler de Hıristiyanlara saldırıyor, onları öldürmek istiyorlardı. Buna soykırımdan başka ne denebilir?*

Bote Soykırımını sürecinde sayısız olay yaşandığını kaydeden Peder, Bu olayların bazıları insanın ruhunu etkileyecek kadar şiddet, korku ve acılarla yüklü olduğunu vurgular; *Bunların tüm detaylarıyla verilmesinin amacı, gerçeklerin, olup bitenlerin saptırılmadan, kısıtlanmadan olduğu gibi aktarılacak istenmesidir. Olayları açıklıkla vermenin bir diğer nedeni de soykırımın boyutlarını göstermektir. Olayları dramatize etmeden, abartmadan aktarmaya özen gösterilmiştir. Gerçeğin kendisi insan aklının ve vicdanının asla kabul edemeyeceği kadar korkunçtur zaten.*

Peder, Soykırım sürecinde din faktörüne de dikkat çekerek, İktidarın yerel halkı suç ortaklığına motive etmede bu faktörünün önemini vurgular: *Soykırımı planlayan İttihatçıların, halkı kandırmak için kullandığı din perdesinin arkasında siyasi amellerinin yattığı aşikârdır. Ancak siyasi manevraları bilmeyen Süryaniler de, Kürtler de konuya sadece dini açıdan bakarak sorunu bir din meselesi olarak algılıyordu. Zira Soykırım sürecinde ne Süryaniler ne de Kürtler, hatta Türkler dahi uluslaşma sürecine girmiş değillerdi. Ayrıca suç ortaklarını motive edecek manevi faktör yanında maddi faktör de çok önemlidir. Suçlular rüyalarında göremeyecekleri maddi imkanlara kavuşmuşlardır. 11 Ağustos 1915 günlü kararnamenin[1] özeti; Hristiyanı katlet, kadını - kızı - oğlu, malı - mülkü... senindir.*

Peder Garis İlk sancılar diyerek Soykırım öncesi atmosferi ayrıntılandırır. Durum hiç iç açıcı değildir. Endişelenmek için her türlü ipuçları mevcuttur. Saldırı öncesi *seferberlik* adı altındaki uygulamayla erkekler askere alınarak, toplum korumasız bırakılmaya çalışılmıştır: *1912 yılından itibaren soykırımın sancıları baş göstermişti. Osmanlı devletini yöneten ırkçı İttihatçıların tahrikleriyle tüm yörede gayrimüslimlere karşı kışkırtmalar oluyordu. Çapulcular Hristiyanlara saldırıyor, evlerini soyuyor ve karşı koyanları ya da engel olmaya çalışanları hemen vurarak öldürüyorlardı. Bote köyünde de aynı baskı ve saldırılar yaşanıyordu. Claris Garis, amcazadelerinden İşii Brahim'in 1913 yılında evini soyanlara karşı koyması sonucu vurularak öldürüldüğünü pekâlâ hatırlıyordu. Hristiyanlar şikâyet etmeye cesaret edemiyor, yetkililer olup bitenlere göz yumuyor ve olaylara müdahale etmiyordu.*

Hristiyanlara karşı şiddet giderek artıyordu. 1915 yılının Mayıs ayından itibaren artık Ermenilerin ve Rumların Osmanlı İmparatorluğunda öldürüldükleri haberleri gelmeye başlamıştı. Seferberlikten kaçmış bazı köylülerin yanı sıra, kendi ürettikleri çanak, çömlek ve testileri Beşeri, Siirt, Behrawa gibi yörelerde satan Boteli kervancılar da, katledilerek yol kenarlarına atılmış Hristiyanlara ait cesetlere rastlıyor ve gördüklerini köyde anlatıyorlardı. Hristiyanların birçok yerde topluca katledildikleri haberleri sürekli köye geliyordu. Bote

köyü Hıristiyanları gelişmeleri büyük bir endişe içinde takip ediyor ve aynı felâketin kendi başlarına da gelebileceğini akıllarından çıkarmıyorlardı.

Turabdin'de Soykırım sürecinin startı 1915 Haziran ayının Midyat kaymakamlığında, yöredeki aşiret ağalarının da hazır bulunduğu gizli bir toplantıda verilmişti. *Toplantıda Midyat yöresi Hıristiyanlarının yok edilmesi planlanmış, her ağadan kendi mıntıkasındaki Hıristiyanları ortadan kaldırması istenmişti. Bote Hıristiyanlarının yok edilmesi işinin sorumluluğunu da yörenin ağası Arnaslı Salih Temmir üstlenmişti. Bote köyü 1500-1600 kişilik nüfusuyla büyük bir köy sayılırdı. Ağa müttelik aşiret ağalarıyla anlaşarak Bote Hıristiyanlarının yok edilmesini planlamıştı. Plan gereğince Hıristiyanlar vaatlerle kandırılacak, köyden ayrılmamaları sağlanacak, yeterince kuvvet getirilerek onlara aniden saldırılacak ve hepsi öldürülecekti.*

Peder Garis incelemesinde önemli bir gerçeğin altını çiziyor: *Devlet ile işbirliği içinde olan Dekşuri aşiret partisi ağaları bu planı onaylarken, tehditlerle korkutulan muhalif Haverki aşiret partisi ağaları sessiz kalmıştı. Ancak Haverki yanlısı ağalara yönelik baskılar arttırılınca, onlarda planı kabul ederek işbirliğinde bulundular.* Oysa bölge Kürtleri Haverki aşiret mensuplarının Soykırımı katılmadığı yönünde bir propanganda yürütmektedirler. Haverki aşiretinden Mihemede Şekir, bu katiller arasındadır. Bote katliamında aktif olarak yer alan ve Katliam sonrasındaki süre avına katılan katillerden biridir. Malke Garis'i bir bağda sıkıştırarak yakalamış diri diri yakmıştır. Mihemede Şekir de 1917 yılında bir aşiret çatışması sırasında kaçarken uzaktan vurularak yaralı yakalanmış diri diri yakılmıştır.

Seferberlikle erkeklerin korumasından mahrum bırakılmaya çalışılan köylüler ayrıca yöredeki Hristiyan dostlarından gelecek yardımı da sınırlamak için, bunları da sınırladılar: *Hıristiyanların gerçek dostu Mıqdad (Buso) hanesinden Hüseyin Şekir haziran ayının sonlarında, Hamidiye Alayında görev yapan hasımı Boteli Hasan İsa tarafından şikâyet edilmiş ve Harput'a sürülerek hapsedilmişti. Pedr Protestan medresesinde okumuş, ileri görüşlü, anlayışlı, hümanist, modern, cesur ve nüfuzlu bir insan olan Hüseyin Şekir 1915*

yılında hapiste olduğu için ne Bote soykırımını önleyebildi ne de soykırım sırasında Hıristiyanlara yardım edebildi. Sözleriyle Garis, Süryanilerin Hüseyin Şekir'in soykırım esnasında köyde olması halinde aynı partiden olan Salih Temmir Ağayı durdurabileceğini ve Hıristiyanların katledilmesine izin vermeyeceğine inandıklarını kaydeder. Onu şikâyet ederek tutuklanması sağlayan Hasan İsa'nın ise hem "El-Hemsini" (Elliler) adıyla anılan tetikçi grubunda yer aldığı, hem de Teşkilatı Mahsusa biriminde devlet hesabına casusluk yaptığı tahmin ediliyordu. Hasan İsa dışında Hamidiye Alaylarında görev yapan daha başka Boteliler de vardı. Mihemed Fırmano, Temmirke Fathe, İsa Hamado, Ali Hamado bunlardan birkaçıydı. Ayrıca Keldani kökenli Hıristiyan cemaatinden İsa Polos da Hamidiye Alayında görevliydi. İsa Polos daha sonra bu görevi bırakarak, atını teslim ettikten sonra tüfeğiyle birlikte Aynvardo köyüne sığındı ve böylelikle kurtuldu. Peder Garis burada, Süryanilerin de Hamidiyede görevli oldukları gerçeğini paylaşmıştır.

Bote Köylüleri Soykırım sürecinde her Hristiyan yerleşim yerlerine olduğu gibi, yaklaşan saldırı tehlikesini ciddiye alarak tedbir almaya karar verirler. Olanaklarının çok sınırlı olduğunun farkındadırlar ve yapabilecekleri tek şey kendilerini koruma anlamında Mor Afrem Kilisesine sığınmaktır. Saldırı çok büyüktür. Yardım için Midyat direnişine destek veren Bote'liler bunu bizzat yaşamışlardır. Turabdindeki Hıristiyanlara karşı ilk saldırı 4(17) Temmuz günü Midyat'ta gerçekleşmişti.

Kiliseyi hınca hınç dolduran 1500 kişi, 13 çakmaklı tüfek ve bolca topladıkları taş ile, kuşatmanın ilk günü olan 8 Temmuzdan itibaren 13 gün 25 Osmanlı askeri ve 500 Kürt milis ve çetelerine karşı direnirler.

Sınırlı olanakları tükenen Bote köylülerinin 13 günlük cehennemi 13. Gün 20 Temmuz (2 Ağustos) günü Kilise kapısının açılması ve teslim olunmasıyla, Büyük Katliam başlar. Katliam 9 etapta sonlanıyor: Kilisedekiler vahşice katlediliyor, zorla götürülmeye direnen kadınlar ve kızlar ödürülüyor, 3. Eapta, ölüm sırası, saklı para ve değerli malların yerini söylemeyenlerde, 4. Eapta, kilisenin tavanında katliam devam ediyor, Dama kaçanlar

aşağıya atılarak ya da hançerlenerek katlediliyor. 6. Eapta, dehlizler açığa çıkıyor ve içindeki erkekler dumanlanarak öldürülüyor, /. Eapta yetim çocuklara sıra geliyor, 8. Eapta kilise dışında cinayetlere sıra geliyor, 9. Etabı süre avı olarak tanımlayabiliriz.

Katliamları gerçekleştirenler, Resmi görevliler dışındaki katiller Kürt aşiret mensuplarıdır. Bunların bir kısmı kişisel çete, kimileri resmi Hamidiye çetelerinin tetikçileridir. Yer yer ve zaman zaman, ölüm mekanizmasının tamamlayıcı unsuru olarak, bu cinayet şebekelerine yerel halkın da gönüllü katılımı da eksik değildir. Bir Karma köy olan Bote' de katliamlarda tetikçilik yapmayanlar ifşa etme ve yer gösterme... gibi faaliyetleri ile kirvelerini ve komşularını ihbar etmektedirler. Çevre köylülerin katliama katılmayanları ganimet ve hırsızlık için pusuda beklemektedir, katliamdan sonra bunlar sahne alırlar. [2]

Katillerin ortak özelliklerinden biri de; her birinin bir Süryani kadına el koyup müslümanlaştırarak ruhuna ebediyen el koymalarıdır. Bir nolu dipnotta verdiğimiz belge gereği ayrıca maddi ödüle de sahip olmaktadır. Bu ganimetlerin ötesinde bir başka zenginleşme kaynağıdır. İncelemede sonsuz örnek vardır dersek abartma sayılmaz.

Yukarıda Mihemede Şekir örneğinde olduğu gibi soykırım esnasında acımasız katillerden biri, 23 öksüz çocuğun kuyularda boğulmasında sorumlu Boteli Khalil Kesiro yoksul ve sefil bir halde 1994 yılındaki bir sel baskınında evinde ölü olarak bulunmuştur... Bunları da Tanrının -varsa- gazabına dair örnekler olarak ekleyelim.

Bu katillerin bir kısmı Kemalist (II. Jöntürk) dönemde sürgün edildiklerini görüyoruz; Ekmen ailesi sürgüne yollanmıştır. Usefe Ağa sürgün edildiği Bursa'da vefat etmiştir.[3] Salih Temmir Ağa da sürgün edilenler arasındadır. 1934'te yoksulluk ve sefalet içinde ölür...

İşlevi biten kirli bir mendil gibi atılmıştır...

Anıt inceleme ile ilgili değerlendirmemizi Editör Yasemin Gedik'in sözleriyle bitirmek

sanırım en doğrusudur:

[G]eçmiş soykırımlarla, insanlık suçlarıyla ilgili gün yüzüne çıkan her detay, sadece geçmişe ait bir acı hatıra değil, aynı zamanda bugün insanlığımızı korumak için mücadele etmek zorunda olduğumuz güncel gerçeklerdir. En az zalimler kadar cesur olmadığımız sürece bu lânetli katliamlardan ve barbarlıktan kurtulamayacağız.

Dünyanın dört bir yanına savrulmuş, her inkâr edilişte yaraları kanayan ve hâlâ ölülerinin yaslarını bile tutamamış Boteli Süryanilerden Peder Abraham Garis'e, gözyaşları arasında büyük bir emekle meydana getirdiği ve tarihimizin karanlık bir sayfasına ışık tutan bu çalışması için teşekkür ediyoruz.

Teşekkürler Peder... Yüreğinize sağlık...

[\[1\]](#) Başbakanlık Osmanlı Arşivi/ DH.ŞFR.,nr. 54-A/382

Bâb-ı Âlî Dâhiliye Nezâreti [içişleri Bakanlığı] İskân-ı Aşâyir ve Muhâcirîn Müdüriyyeti

[Aşiretlerin iskanı ve muhacirler müdürlüğü]

İstatistik Şu'besi Umûmî: 451 Şifre

Adana, Ankara, Erzurum, Bitlis, Haleb, Hiidâvendigâr, Diyârbekir, Suriye, Sivas, Ma'mûretü'l-azîz, Musul, Trabzon, Van Vilâyâtıyla, İzmit, Urfa, Eskişehir, Zor, Canik, Kayseri, Mar 'aş, Karesi, Kal 'a-i Sultâniyye, Niğde, Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıflıklarına Adana, Haleb, Mar 'aş, Ma 'mûretü 'l-azîz, Diyârbekir, Trabzon, Sivas, Canik, İzmit Emvâl-Metrûke Komisyon Riyâseti'ne

İhtidâ eden /din değiştiren veyâhûd izdivâc edenlerle/evlenen, eğitim [asimilasyon] maksadıyla teslim edilerek bırakılan güvenilir kimselere bu çocukların malları korunacak ve bu malları bırakanlar ölmüş ise bunlara ait hisseler verilecektir.

Fi 29 Temmuz sene [1]331 [11 Ağustos 1915]

Nâzır [Bakan]

[2] Bote Katliamında rol alan kişilere dair kısa bilgiler:Hasan İsa, günümüzde Erdinç Ailesi,Temmirke, fathe (Fettah), miho, hardeşi Reřit, Salih Ağa (Temmir) günümüzde Timur ailesi, Boteli Mahmud şato günümüzde Kahraman ailesi, Raman Usufe Ağa (Yusuf Hasan şemdin) Gercüşten günümüzde Ekmen ailesi, Aile bireyleri Ekmen soyadından başka, Zorluoęlu, şemdinoğlu, Güven, Süer, Turan, şimşek, Işık, şavir ve İskenderoğlu soyadlarını taşıyor. Gercüşten Evdalı Hacı Mahmut ailesi günümüzde Ekmen soyadını taşıyor, Abdlek Smayil günümüzde Koçer ailesi, Mecdel KardeřlerKhalef Osman günümüzde Altař ailesi, Boteli Hacı Hirro - sofu Hacı günümüzde Aksöz ailesi, Khalil Kesiro - Hacı Halil çocuksuz öldü, Ramanlı Mihemedede Keve, Qesim'in doktor torunu HDP içinde siyaset yapmaktaydı. torunu Kozlu (Cimelin) köyünden Nayif Turan Londra'da doktordu. HDP-Batman kadrosundaydı, Kesiro Miho Cořkun ailesi miho 1918'de öldü

[3] Usefe Ağa ve Ekmen ailesi hakkında geniş bilgi:

<https://www.sabah.com.tr/yasam/2013/03/03/guneydogunun-en-egitimli-ailesi>